

Agnieszka Suplicka

ORCID: 0000-0002-7107-0327

DOI: 10.15290/dhmgz.03.2025.25

W trosce o dobro wspólne. Wystawa poświęcona działalności Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet

For the Common Good. An Exhibition Dedicated to the Activities of the Women's Civic Work Union

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono działalność Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet (ZPOK) w kontekście wystawy *Kobietom, dzieciom, społeczeństwu. Inicjatywy Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Polsce między wojnami*, zaprezentowanej na Uniwersytecie w Białymstoku podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji „Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności”.

Celem ekspozycji była popularyzacja wiedzy o historii kobiet i stowarzyszeń w II Rzeczypospolitej. Organizatorka omówiła zarówno założenia i cele wystawy, jak i obszary działalności ZPOK.

Wystawa autorstwa Agnieszki Suplickiej ukazuje działalność i znaczenie ZPOK. Organizatorka podkreśliła jej walory edukacyjne, regionalne i społeczne, zachęcając do refleksji nad historią kobiet, upamiętniania lokalnych działaczek, co przyczynia się do wzmacniania tożsamości regionalnej, kulturowej i patriotycznej.

W artykule podkreślono znaczenie organizowania tego rodzaju inicjatyw, ponieważ skutecznie uzupełniają tradycyjne metody przekazywania wiedzy historycznej. Zwrócono również uwagę na inspirującą wartość przedwojennych inicjatyw, które mogą dostarczać nie tylko inspiracji, lecz także konkretnych rozwiązań, stanowiących wzór dla współczesnych projektów i strategii.

SŁOWA KLUCZOWE: Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, II Rzeczypospolita, stowarzyszenia, wystawa, kobieta, pamięć historyczna, Białostoczczyzna, województwo białostockie

ABSTRACT: The article presents the activities of the Women's Civic Work Union (ZPOK) in the context of the exhibition Women, Children, Society. Initiatives of the Women's Civic Work Union in Poland between the wars, presented at the University of Białystok during the 9th National Conference "The Child in History – Between Dignity and Enslavement. Education from Bolesław the Brave to the Present Day".

The aim of the exhibition was to popularise knowledge about the history of women and associations in the Second Polish Republic. The organiser discussed both the assumptions and the goals of the exhibition, as well as the areas of activity of the ZPOK.

The exhibition by Agnieszka Suplicka shows the activities and significance of ZPOK. The organiser emphasised its educational, regional and social values, encouraging reflection on the history of women, commemorating the local activists, which contributes to strengthening the regional, cultural and patriotic identity.

The article emphasises the importance of organising such initiatives, because they effectively complement traditional methods of transmitting historical knowledge. It also draws attention to the inspiring value of pre-war initiatives, which can provide not only inspiration, but also specific solutions, constituting a model for contemporary projects and strategies.

KEYWORDS: Women's Civic Work Union, Second Republic of Poland, associations, exhibition, woman, historical memory, Białystok region, Białystok voivodeship

Tytułem wprowadzenia

W ramach IX Ogólnopolskiej Konferencji „Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem – wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności” zorganizowanej w dniach 21-22 października 2024 roku na Uniwersytecie w Białymstoku odbyła się prezentacja wystawy poświęconej działalności Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet (dalej: ZPOK). Ekspozycję autorstwa Agnieszki Suplickiej zatytułowaną

Kobietom, dzieciom, społeczeństwu. Inicjatywy ZPOK w Polsce między wojnami zaprezentowano w budynku Wydziału Nauk o Edukacji w Galerii Nowe Skrzydło¹. Wśród gości wystawy byli uczestnicy konferencji, a także studenci Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

Organizując i przygotowując wystawę przyjąłem, że działalność międzywojennego ZPOK zasługuje na prezentację z kilku istotnych powodów. Po pierwsze historia tej organizacji ukazuje determinację i siłę kobiet dążących do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym. Ponadto pokazuje również, jak ruchy kobiece przyczyniały się do rozwoju społeczeństwa, wspierały procesy demokratyzacji oraz kształtowały współczesne idee równości płci i praw obywatelskich. Po wtóre, stowarzyszenie odegrało również kluczową rolę w stopniowej zmianie postaw społecznych oraz przełamywaniu uprzedzeń wobec kobiet. Było przykładem organizacji, która mimo trudnych warunków historycznych potrafiła skutecznie działać nie tylko na rzecz kobiet, ale także ich rodzin, nie pomijając przy tym najmłodszych.

Wystawa to jedno z wielu przedsięwzięć naukowo-badawczych i organizacyjnych podejmowanych w ramach działalności Zakładu Historii Wychowania, i nie pierwsze tego typu wydarzenie, którego założeniem jest upowszechnienie historii w oryginalny i nieprzeciętny sposób².

¹ Wystawa została sfinansowana przez Polskie Towarzystwo Pedagogiczne Oddział w Białymstoku. Była to jej druga prezentacja. Otwarcie miało miejsce w Galerii Nowe Skrzydło na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku dnia 18 kwietnia 2024 r. Więcej: <https://noe.uwb.edu.pl/aktualnosci/wystawakobietom--dzieciom--spoleczenstwu-inicjatywy-zwiazku-pracy-obywatelskiej-kobiet-w-polsce-miedzy-wojnami-493.html>, [dostęp: 10.03.2025].

² Zakład Historii Wychowania ma na swoim koncie między innymi następujące wystawy: „Zbrodnie w majestacie prawa 1944–1956” – Wydział Pedagogiki i Psychologii UwB (2003); „Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794” – Wydział Pedagogiki i Psychologii UwB (2015); „Portrety i rzeźby więźniarek z obozu w Fordonie i Bojanowie z lat 1944–1956” – Instytut Biologii UwB (2016); „Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886–1939” – Wydział Fizyki UwB (2016); „Twórca Niepodległej” – Wydział Pedagogiki i Psychologii UwB (2018).

Cele i założenia wystawy

Ekspozycja prezentowała część efektów prowadzonych przeze mnie badań dotyczących działalności stowarzyszeń w II Rzeczypospolitej³. Jej celem było popularyzowanie wiedzy o historii kobiet i historii stowarzyszeń w Polsce między wojnami. Założeniem było ponadto ukazanie nie tylko samej organizacji i kobiet zaangażowanych w jej powstanie, ale także licznych inicjatyw podejmowanych na rzecz społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem działań ukierunkowanych na działalność oświatową, opiekuńczo-wychowawczą i edukacyjną na rzecz najmłodszych członków społeczeństwa. Zakładałam, że wystawa ma w przystępny i wizualny sposób przybliżać przeszłość i przykuwać uwagę.

Dążeniem było także umożliwienie zwiedzającym odnalezienie osobistych odniesień oraz zachęcenie do namysłu nad historią, wzmacniając przy tym poczucie jej bliskości. Ponadto uwzględnienie perspektyw kobiet w budowaniu pełniejszego obrazu przeszłości pomaga zrozumieć historię w sposób bardziej całościowy i zróżnicowany. Dzięki temu możliwe jest poznanie, jak różnorodne wydarzenia i procesy kształtowały się z perspektywy nie tylko mężczyzn, ale również kobiet, co prowadzi do bardziej zrównoważonej narracji historycznej.

W historii często pomijano i nie doceniano udziału pań w sferach politycznych, społecznych, kulturalnych oraz oświatowych. Promowanie historycznego wkładu kobiet pozwala nie tylko odkryć ich zasługi, ale także należycie uhonorować ich osiągnięcia. Przedstawianie historii kobiet skłania również do refleksji nad ich miejscem w rozwoju oświaty i opieki nad dziećmi i młodzieżą. Poznanie jak choćby starań

³ A. Suplicka, *Organizacja i funkcjonowanie instytucji wychowania przedszkolnego w okresie międzywojennym na przykładzie prywatnych przedszkoli w Białymstoku*, [w:] P. Śpica (red.), *Dziedzictwo edukacyjne XIX i XX wieku w perspektywie badawczej*, Toruń 2023, s. 361-387; A. Suplicka, *Inicjatywy opiekuńcze, wychowawcze i oświatowe Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet na rzecz dzieci i młodzieży*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika” 2023, nr 45(1), z. 460, s. 109-134; Eadem, *Aktywność społeczno-oświatowa Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet na rzecz dzieci w wieku przedszkolnym na przykładzie międzywojennego województwa białostockiego*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2024, nr 1(16), s. 61-84.

o prawa do edukacji, równej i sprawiedliwej pracy ukazuje, jak wiele osiągnięto w tym obszarze.

Celem wystawy było jednocześnie wzmocnienie tożsamości kulturowej i patriotycznej poprzez upamiętnienie kobiet działających również na terenie międzywojennego województwa białostockiego, które swoją działalnością przyczyniły się do jego rozwoju. Jestem zdania, iż odkrywanie bogactwa wspólnej historii i dziedzictwa regionu sprzyja umacnianiu więzi społecznych i kulturowych, kształtując poczucie wspólnoty. Dzięki temu możliwe jest budowanie silnej tożsamości lokalnej oraz docenienie dorobku poprzednich pokoleń. Upamiętnianie historii poprzez historie lokalnych bohaterów sprawia, że zwiedzający mogli odnaleźć w niej osobiste odniesienia.

Wartość merytoryczną ekspozycji wzbogaciły materiały archiwalne ukazujące codzienność szkolną, fotografie ukazujące nauczycieli, warunki, w jakich odbywało się nauczanie, wyposażenie placówek oświatowych oraz ubiór dzieci. Prezentacja wyników badań, zdjęć źródeł pisanych i dokumentów archiwalnych pozwalała zwiedzającym poczuć namiastkę warsztatu pracy historyka i dostrzec trudności związane z odczytywaniem tego rodzaju materiałów⁴.

Wystawa ukazuje inspirujące historie kobiet, które odnosiły sukcesy mimo licznych przeciwności. Przykłady ich determinacji i kreatywności mogą motywować młode pokolenia do działania i wzmacniać w nich poczucie sprawczości. W założeniu miała dodatkowo pobudzać ciekawość poznawczą współczesnych młodych ludzi, inspirować i zachęcać ich do zgłębiania i eksploracji historii.

Działalność ZPOK zaprezentowałam na 15 planszach o wymiarach 70 cm x 100 cm. Ograniczone ramy tablic i ich ilość wymagały analizy, weryfikacji i wyboru nie tylko treści, jej syntezy, ale też doboru materiału ikonograficznego, który stanowił uzupełnienie i potwierdzenie prowadzonej przez związek działalności.

⁴ Materiały do przygotowania wystawy są efektem kwerend archiwalnych i bibliotecznych przeprowadzonych w Państwowym Archiwum Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie, Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu n. Bugiem, Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Narodowym Archiwum Cyfrowym.

W poszukiwaniu „dobra wspólnego” – wystawa

Szacuje się, że w II Rzeczypospolitej działało kilkanaście tysięcy stowarzyszeń. Organizacje te obejmowały szeroki zakres działalności⁵. W zależności od ich charakteru, celów i działań, reprezentowały interesy członków, prowadziły działalność charytatywną i pomocową, edukacyjną, oświatowo-kulturalną, angażowały się w działalność społeczną i polityczną. Co więcej, budowały wspólnotowość, integrując przy tym ludzi o wspólnych zainteresowaniach, wartościach, celach, potrzebach, tworząc społeczności oparte na współpracy i wsparciu⁶.

II Rzeczpospolita była zatem świadkiem intensywnego rozwoju ruchu stowarzyszeniowego, co odzwierciedlało rosnące zaangażowanie obywateli w życie społeczne i kulturalne kraju. Stowarzyszenia pełniły ważne funkcje w kształtowaniu tożsamości narodowej, aktywności obywatelskiej i wspieraniu różnorodnych inicjatyw społecznych.

Jednym ze stowarzyszeń o zasięgu ogólnopolskim był w tym okresie ZPOK. Związek powstał w 1928 roku i działał do wybuchu wojny. Była

⁵ Stowarzyszenia kulturalne i oświatowe – wspierające edukację, kulturę, rozwój języka polskiego i sztuki, takie jak Towarzystwo Szkoły Ludowej czy Polskie Towarzystwo Krajoznawcze; Organizacje społeczne i dobroczynne – zajmujące się pomocą charytatywną, ochroną zdrowia i wsparciem osób potrzebujących, jak na przykład Polski Czerwony Krzyż czy Towarzystwo Opieki nad Dziećmi; Stowarzyszenia zawodowe i gospodarcze – zrzeszające przedstawicieli różnych zawodów i wspierające rozwój gospodarczy kraju, między innymi Związek Nauczycielstwa Polskiego oraz Związek Rzemieślników; Organizacje młodzieżowe – wspierające rozwój młodzieży, takie jak harcerstwo, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży czy Związek Strzelecki; Stowarzyszenia polityczne i społeczne – odgrywające rolę w kształtowaniu życia politycznego, w tym organizacje związane z konkretnymi partiami politycznymi; Stowarzyszenia mniejszości narodowych – tworzone przez mniejszości, takie jak niemiecka, żydowska, ukraińska czy białoruska, które miały swoje organizacje wspierające ich kulturę, edukację i prawa.

⁶ W okresie międzywojennym swoją działalność kontynuowały fundacje i towarzystwa społeczne założone w czasach zaborów i powstawały nowe stowarzyszenia i związki, które funkcjonują do dziś, między innymi Polski Czerwony Krzyż i Caritas. Istniejące wówczas stowarzyszenia i fundacje miały zazwyczaj charakter naukowy, oświatowo-kulturalny, opiekuńczy, prozdrowotny i sportowy. W połowie lat 30. XX wieku w Polsce zarejestrowanych było ponad 10 tys. stowarzyszeń i 3 tys. fundacji, spośród których najwięcej znajdowało się w Małopolsce.

to jedna z największych sanacyjnych organizacji kobiecych w okresie międzywojennym zrzeszająca kobiety w prawie tysiącu oddziałach⁷.

Wśród materiałów prezentowanych na wystawie udostępniono informacje na temat stowarzyszeń w II Rzeczypospolitej, podstaw prawnych regulujących ich działalność oraz charakterystykę organizacji, w tym jej cele i zadania.

Zaprezentowano działalność związku, który angażował się w szereg inicjatyw i spraw społecznych. W swym założeniu ZPOK miał na celu szerzenie idei państwowości polskiej, rozpowszechnianie zasad demokratycznych i zapewnianie kobietom realnego wpływu na życie polityczne Polski. Czołowe miejsce wśród zadań zajmowało zagadnienie głębokiego poczucia odpowiedzialności za państwo i aktywne włączenie się do pracy nad podniesieniem jego poziomu kulturalnego, gospodarczego i społecznego⁸.

Członkinie ZPOK odegrały pionierską rolę w kształtowaniu nowego modelu służby społecznej, który opierał się na planowym i profesjonalnym niesieniu pomocy. Ich działania były odpowiedzią na realne problemy i potrzeby społeczne, a praca społeczna zyskała nowy wymiar – nie tylko wspierała osoby w trudnej sytuacji, ale także koncentrowała się na zapobieganiu negatywnym zjawiskom. Aktywność stowarzyszenia stanowiła reakcję na ogromne wyzwania, przed którymi stanęło społeczeństwo odrodzonej Polski.

Wśród zadań wyznaczonych przez ZPOK należały te, które dotyczyły najmłodszych takie jak: pogłębianie kultury i oświaty w społeczeństwie, równy dostęp do wykształcenia, przygotowanie młodzieży do przyszłej pracy, niesienie pomocy dzieciom z rodzin bezrobotnych, ubogich, dotkniętych chorobami, alkoholizmem.

Na wystawie zaprezentowano kobiety, które znalazły się w szeregach stowarzyszenia, działaczki niepodległościowe, polityczne, przedstawicielki elity władzy i inteligencji, żony prominentów, funkcjonariuszy państwowych, nauczycielki, urzędniczki, lekarki, poetki i pisarki, dziennikarki, ekonomistki, socjolożki, aktywistki na rzecz

⁷ W 1930 roku do ZPOK należało ponad 30 tys. kobiet, skupionych w 360 oddziałach rozlokowanych na terenie całej Polski, w 1932 ok. 50 tys., natomiast w 1935 roku już 90 tys. członkiń zrzeszonych w 900 oddziałach.

⁸ *Statut Związku Pracy Obywatelskiej*, Warszawa 1928.

praw kobiet, co zapewniało im możliwość aktywnego udziału w różnych aspektach życia politycznego, społecznego, oświatowego, kulturalnego, oraz towarzyskiego⁹.

Były to kobiety, które charakteryzowało głębokie poczucie odpowiedzialności za państwo. Kobiety, które dostrzegały potrzebę służby społecznej. Warto chociażby krótko wspomnieć o przewodniczących związku. Założycielką i pierwszą przewodniczącą była Zofia Moraczewska żona premiera Jędrzeja Moraczewskiego – polska działaczka społeczna i polityczka, posłanka na Sejm Ustawodawczy oraz na Sejm III kadencji, Minister Pracy i Opieki Społecznej. Kolejną przewodniczącą została Julia Kratowska, polska działaczka niepodległościowa, społeczna i oświatowa, polityk, senator, nauczycielka. Po niej stanowisko przejęła i sprawowała do wybuchu wojny Hanna Pohoska, specjalistka w zakresie historii oświaty i pedagogiki, działaczka polityczna, zastępca senatora.

Oprócz waloru poznawczego, edukacyjnego wystawa ma również walor regionalny. Prezentuję na niej informacje o działalności związku na terenie Białostocczyzny. Osobny plakat przedstawia działalność zrzeszenia wojewódzkiego z siedzibą w Białymstoku. Zaprezentowałam na nim zdjęcia z albumu, który podarowały członkinie Zofii Moraczewskiej. Album był bardzo okazały, oprawiony w płótno dwuosnowowe, takie które tkano na Podlasiu. Członkinie zrzeszenia wojewódzkiego zamieściły w nim fotografie dokumentujące działalność oddziałów w poszczególnych miastach województwa takich jak: Augustów, Grodno, Suwałki, Sejny, Wołkowysk¹⁰.

Nikt inny nie rozumiał tak dobrze kobiet i ich potrzeb, jak one same. Dlatego oferowana przez nie fachowa pomoc była oparta na rzeczywistych, zdiagnozowanych problemach i wyzwaniach. Wystawa ukazuje kluczowe obszary działalności stowarzyszenia, odzwierciedlając tę głęboką troskę o potrzeby kobiet i ich rodzin.

⁹ W szeregach stowarzyszenia znalazły się między innymi: Maria Bartel, Helena Ceysgner, Halina Chełmicka-Jaroszewiczowa, Zofia Daszyńska-Golińska, Bronisława Dłuska, Wanda Filipkowska-Pełczyńska, Katarzyna Grodecka, Hanna Hubicka, Maria Jaworska, Janina Komornicka, Wincenta Konarzewska, Wanda Krahelska-Filipowiczowa, Halina Nieniewska, Anna Paradowska-Szelągowska, Jadwiga Poczętowska, Janina Strzelecka, Leokadia Śliwińska, Wanda Twardowa, Eugenia Waśniewska, Helena Witkowska.

¹⁰ I. Rendel, J. Rotsztejn, *Album z fotografiami dotyczącymi Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet*, Biblioteka Narodowa, Magazyn Ikonografii, sygn. AFF.III-88.

Szczególny nacisk położyłam na zaprezentowanie działalności opiekuńczej, wychowawczej, oświatowej, kulturalnej, wydawniczej oraz wypoczynkowej. Wymienić należy tu inicjatywy obejmujące pomoc stałą i doraźną oraz pomoc materialną i ekonomiczną.

Dwa plakaty prezentują działalność przedszkoli, z czego jeden dotyczy przedszkoli działających na terenie województwa białostockiego. Zwiedzający mogli dowiedzieć się, w jakich miejscowościach na terenie województwa białostockiego funkcjonowały przedszkola ZPOK, jak też kto i na jakich warunkach do nich uczęszczał.

Związek wydawał książki, czasopisma, publikacje o charakterze instrukcyjnym w zakresie wszystkich działów pracy stowarzyszenia. Wobec tego wśród materiałów prezentowanych na wystawie przedstawiłam plakat poświęcony działalności publicystycznej i wydawniczej. Oprócz charakterystyki tego obszaru działalności zaprezentowałam zdjęcia publikacji wydawanych przez organizację, w tym dwutygodnik „Praca Obywatelska” (1928–1939) oraz tygodnik „Prosta Droga” (1930–1939).

Istotnym elementem działalności ZPOK było stwarzanie kobietom możliwości pracy zarobkowej. Ten obszar działalności ukazałam na plakacie zatytułowanym „Aktywizacja zawodowa kobiet”. Szczególną uwagę skupiłam tu na kursach i szkoleniach, działalności wytwórczej kobiet opartej na zasadzie spółdzielczości¹¹ oraz sezonowym zatrudnianiu kobiet. Warto tu dodać, że nauka oparta na przygotowaniu dziewcząt do życia była nowoczesną metodą resocjalizacji wprowadzoną przez ZPOK.

Wystawa ukazuje również szerokie spektrum działalności na rzecz kobiet i ich potomstwa. Zwiedzający mogli zapoznać się z informacjami dotyczącymi działalności: domu matki i dziecka, stacji opieki nad matką i dzieckiem, żłobków dziennych oraz dziecińców. Uzupełnieniem treści zamieszczonych na plakacie były źródła ikonograficzne.

Osobne miejsce na wystawie zajęła działalność poświęcona doraźnym akcjom pomocowym prowadzonych przez kobiety. Rozwój tego

¹¹ Wytwórnictwo przemysłowe między innymi: koszykarskie, jedwabnicze, hafciarskie, koronkarskie, sztucznych kwiatów, tkalnie płócien lnianych i bawełnianych, wytwórnictwo firanek i artystycznych dekoracji, guzikarnie, czapkarnie, owocarnie, piekarnie, wytwórnictwo konfitur, soków i dżemów owocowych, szwalnie, introligatornie, wytwórnictwo zabawek, ozdób choinkowych, sztandarów, hodowle drzew morwowych, drobiu, gołębi i królików.

typu działań był widoczny w latach 30. XX wieku w okresie wielkiego kryzysu. Wobec najmłodszych ZPOK realizował działania niosące pomoc materialną i higieniczno-lekarską, powoływał kuchnie i organizował akcje dożywiania, akcje opiekunek społecznych i higienistek odwiedzających rodziny, oraz pomoc rzeczową. Osieroconym, opuszczonym i potrzebującym pomocy otwierał schroniska i domy noclegowe. W skali potrzeb były to jednak działania ciągle niewystarczające, ograniczone często brakiem funduszy.

Przedstawicielki związku podkreślały potrzebę kształcenia młodych Polaków. Wśród materiałów prezentowanych na wystawie nie mogło zabraknąć informacji na temat prywatnych szkół zakładanych przez ZPOK. Tego typu placówki funkcjonowały w Brzeżanach, Hrubieszowie, Krzemieńcu, Kowlu, Kutnie, Lidzie, Stryju, Wilnie, Warszawie. Na terenie województwa białostockiego działały dwie tego typu szkoły: Prywatna Żeńska Szkoła Zawodowa Krawiecko-Bielizniarska w Łomży przy ulicy Rybaki 3 oraz Prywatna Żeńska Szkoła Krawiecko-Bielizniarska w Suwałkach przy ulicy Kościuszki 87. Na planszy poświęconej temu obszarowi działalności zamieściłam fotografie plakatów promujących powyższe placówki oraz ogłoszenia o naborze do szkół.

Związek dbał o organizowanie dzieciom opieki po wypełnieniu przez nie obowiązków szkolnych. Stąd też jedna z plansz poświęcona została tej aktywności. Do osiągnięć w tym obszarze należały kolonie lecznicze, wypoczynkowe letnie oraz półkolonie. Głównym zamierzeniem ZPOK było realizowanie w trakcie akcji kolonijnych zadań opiekuńczych, wychowawczych i leczniczych, czyli wyrównywanie braków wynikających z warunków higienicznych, ekonomicznych, materialnych i moralnych rodzin. Warto podkreślić, iż akcja kolonijna odniosła sukces, bowiem swoim zasięgiem objęła jedną czwartą ogółu dzieci, korzystających z akcji kolonialnej w całym kraju!

Ostatni plakat prezentuje działalność oświatowo-kulturalną. Możemy na nim przeczytać, że „stowarzyszenie aktywizowało społeczeństwo poprzez inicjowanie pogadanek, odczytów, kursów wychowania obywatelskiego, spotkań z okazji świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy”. Związek organizował również zabawy taneczne, bale, dancingi, festyny, przedstawienia, loterie, wystawy, wycieczki do ośrodków i zakładów pracy. W celu popularyzowania czytelnictwa zakładał biblioteki, czytelnie i świetlice. Opis powyższych działań przedstawionych na plakacie przeplatany jest zdjęciami z tych wydarzeń oraz afiszami, plakatami informującymi o tych wydarzeniach.

Przy ograniczonej przestrzeni wystawy szczegółowe przedstawienie wszystkich aspektów działalności ZPOK na zaledwie 15 plakatach było niemożliwe. Trudno było w pełni oddać ogrom pracy i determinacji, którą z poświęceniem wkładały kobiety. Każda inicjatywa była świadectwem empatii i troski o nie same, jak i przyszłe pokolenia. Kobiety ZPOK były przekonane, że nikt inny niż one – matki, żony, nauczycielki, urzędniczki, zajmujące wyższe i niższe miejsce w strukturze społecznej, nie zadba lepiej o kobiety, dzieci, rodziny, o przyszłość państwa i lepszy byt społeczeństwa.

Oczywiście, w przyszłości wystawę można rozbudować i poszerzyć wybrane wątki w zależności od potrzeb.

Wyrazy pamięci

W *Almanachu spraw kobiecych* Zofia Moraczewska pisała o szerokim spektrum działalności kobiet ZPOK, które „w polskim świecie kobiecym [rwą – A.S.] się do zbiorowego czynu w imię wielkiej idei”. Chęć służenia innym wyrażała się w przekonaniu, że „musi ona mówić nad interesami poszczególnych stronnictw, stref, stanów, grup i klas społecznych (...) na rzecz wspólnego dobra”¹².

Praca nad wystawą wyzwoliła we mnie refleksje. Co przyciągnęło do ZPOK tak dużą społeczność? Czy to ich poczucie własnej godności i wartości stanowiło źródło siły do działania w trudnych warunkach gospodarczych, społecznych, oświatowych? Czy potrzeba niesienia pomocy innym była postrzegana jako wartość wspólnego dobra?

Przy tak rozbudowanej i zaprezentowanej powyżej skali działań odpowiedź zdaje się oczywista. Wspólne dobro znajdowało wyraz w pionierskiej działalności na rzecz praw kobiet i równouprawnienia. Związek organizował różne inicjatywy edukacyjne, kursy zawodowe i warsztaty, które miały na celu podniesienie kompetencji kobiet oraz przygotowanie ich do aktywnego życia zawodowego. Działalność ta pomagała kobietom zdobywać wiedzę, która umożliwiała im uniezależnienie się finansowe i zawodowe. Organizacja wspierała rozwój jednostek, ale także przyczyniała się do budowy społeczeństwa

¹² H. Naglerowa (red.), *Almanach spraw kobiecych: informacje postulaty zagadnienia*, Warszawa 1933, s. 10.

obywatelskiego, angażując kobiety w działalność społeczną, dobroczynną i patriotyczną. ZPOK niósł pomoc dotkniętym ubóstwem, bezdomnością czy przemocą, organizując pomoc społeczną, schroniska i wsparcie materialne. Był również aktywny w zakresie ochrony zdrowia, organizując programy profilaktyczne i zdrowotne. Jednym słowem, otwierał drzwi do lepszej przyszłości.

Jestem głęboko przekonana, że kobiety ZPOK nie myślały wyłącznie o czasach, w których żyły. Wspólne dobro dostrzegały w efektach swojej pracy na rzecz przyszłych pokoleń. Wspólne dobro to bowiem wartości, zasoby i cele, które służą całej społeczności, a nie tylko jednostkom. Jest to dobro, które korzystnie wpływa na wszystkich członków społeczeństwa i może być wspólnie wykorzystywane, ponieważ jego korzyści są odczuwalne przez wszystkich. Obejmuje ono zarówno dobra materialne, jak i niematerialne, które są kluczowe dla jakości życia, harmonii społecznej i rozwoju wspólnoty.

Wystawa ma ponadto walor osobisty. Jest moim dowodem szacunku i uznania dla kobiet działających w ZPOK za ich niezwykłą pracę na rzecz drugiego człowieka. Mam również nadzieję, że stanie się źródłem inspiracji dla współczesnych kobiet, nie tylko w murach Uniwersytetu w Białymstoku, ale i poza uczelnią.

Niewątpliwym efektem wystawy jest promocja nauki i badań humanistycznych, popularyzacja historii i pogłębienie wiedzy o dziejach Polek w atrakcyjny, nowoczesny sposób w środowiskach naukowych i pozanaukowych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych¹³.

Czego (na)uczy(ła) nas historia?

Przerwanego wybuchem II wojny światowej bujnego rozwoju licznych towarzystw nie udało się przywrócić w dawnej formie po 1945 roku. Zmiany polityczne sprawiły, że dominujące stały się wzorce oparte na obcych ideałach i wartościach.

¹³ Wystawa była prezentowana podczas wizyty studyjnej w dniach 19-23 listopada 2024 roku na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku naukowcom Uniwersytetu Römera, a także dyrektorom i wicedyrektorom szkół i przedszkoli z rejonu wileńskiego na Litwie. Więcej: <https://noe.uwb.edu.pl/aktualnosci/wizyta-studyjna-naukowcow-z-universytetu-michalamermer-litwa-609.html>, [dostęp: 10.03.2025].

Dopiero po 1989 roku w Polsce rozpoczęła się odbudowa życia stowarzyszeniowego oraz rozwój niezależnych inicjatyw społecznych¹⁴. Mimo upływu ponad dwóch dekad potrzeba zakładania stowarzyszeń pozostaje niezmienna. Współczesne społeczeństwo demokratyczne trudno wyobrazić sobie bez sektora organizacji pozarządowych, które odgrywają kluczową rolę w życiu publicznym. Stanowią one największą grupę instytucji określanych w literaturze jako trzeci sektor¹⁵. Rosnąca liczba stowarzyszeń¹⁶ świadczy przede wszystkim o potrzebie budowania poczucia tożsamości – zarówno grupowej, lokalnej, regionalnej, jak i ogólnokrajowej. Ich działalność opiera się na wspólnej misji oraz dążeniu do realizacji określonych celów i potrzeb społecznych.

W przestrzeni publicznej zauważalna jest także coraz większa aktywizacja kobiet, czego dowodem jest dynamiczny rozwój licznych stowarzyszeń kobiecych. Organizacje te działają w różnych obszarach – od obrony praw kobiet po inicjatywy związane ze zdrowiem, edukacją, przedsiębiorczością czy przeciwdziałaniem przemocy. Choć różnią się zakresem działalności, celami i metodami działania, łączy je dążenie do poprawy jakości życia i wzmocnienia pozycji kobiet w społeczeństwie¹⁷.

¹⁴ A. Suplicka, *Troska o rodzinę w działalności międzywojennego Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa - z perspektywy XXI wieku*, [w:] M. Charkiewicz, P. Wojnicz (red.), *Nauki społeczne wobec współczesnych wyzwań i kryzysów. Aspekty prawne, socjologiczne i aksjologiczne*, Warszawa 2024, s. 102-106.

¹⁵ J. Blicharz, *Status prawny organizacji pozarządowych w świetle ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, „Fundacje” 2003, nr 3-4, s. 10; Eadem, *Administracja publiczna i społeczeństwo obywatelskie w państwie prawa*, Wrocław 2012, s. 67- 68; M. Halszka-Kurleto, *Organizacje pożytku publicznego. Rozwiązania prawne – funkcjonowanie – rozwój*, Kraków 2008, s. 45-47; M. Supera-Markowska, *Podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania organizacji pozarządowych*, Warszawa 2015, s. 16-18; G. Makowski, *Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Polsce po 1989 r.*, „Studia BAS” 2015, nr 4, s. 57-85.

¹⁶ W 2022 roku aktywną działalność prowadziło łącznie 115,5 tys. rejestrowych organizacji non-profit. Rejestrowe organizacje non-profit zrzeszały ponad 10,1 mln członków. Por. *Sektor non-profit w 2022 r. Analizy statystyczne GUS*, Warszawa, Kraków 2024, s. 20-21.

¹⁷ Między innymi: Stowarzyszenie Aktywne Kobiety, Stowarzyszenie Kongres Kobiet, Stowarzyszenie Pomoc, Forum Kobiet Podlasia, Stowarzyszenie 100-lecia Kobiet, Stowarzyszenie Eurydyki, Instytut Studiów Kobietych, Caritas Polska, Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce, Stowarzyszenie Wiosna. Wszystkie te organizacje działają na rzecz kobiet, dzieci i rodzin, oferując zintegrowane wsparcie materialne, emocjonalne i edukacyjne.

Przedwojenne inicjatywy mają wiele do zaoferowania współczesnemu światu, dostarczając nie tylko inspiracji, ale także konkretnych rozwiązań. Działania międzywojennych stowarzyszeń, choć prowadzone w (nie)odległej stuletniej przeszłości, mogą być wzorem dla dzisiejszych projektów i strategii, szczególnie w kontekście społecznym. Można odnieść się tu do wypowiedzi profesor Katarzyny Dormus, która w trakcie wywiadu telewizyjnego udzielonego podczas konferencji „Dziecko w historii między godnością a zniewoleniem” stwierdziła:

Historia nam tłumaczy, dlaczego jesteśmy w tym, a nie innym miejscu, dlaczego tak myślimy, a nie inaczej (...). Jeśli sobie tego nie uświadomimy, będziemy się kręcić w kółko. Będzie nam się wydawało, że odkrywamy coś nowego, a tak naprawdę wiele rzeczy było, tylko trzeba wyciągnąć wnioski¹⁸.

Żywię nadzieję, że wystawa utrwali w świadomości zwiedzających historyczne znaczenie aktywności kobiet, ukazując siłę ich zaangażowania, determinacji oraz pracy na rzecz innych, że stanie się inspiracją dla kolejnych pokoleń, zachęcając do podejmowania wyzwań i działań na rzecz społeczności lokalnych. Co więcej, że zainspiruje zwiedzających do refleksji nad przeszłością, teraźniejszością i przyszłością. Do namysłu, którego wspólnym mianownikiem będzie wspólne dobro. Wszak wspólne dobro jest fundamentem solidarności społecznej i współpracy, umożliwiającym wspólne dążenie do celów. To wartość, która pozwala nam budować sprawiedliwsze i bezpieczniejsze społeczeństwo – społeczeństwo, które wie i rozumie, że tradycję i pamięć o historii należy pielęgnować jako część wspólnego dobra. Chociaż przeszłość to czas miniony i „wydaje się zupełnie niewidoczna, jednak nie oznacza, że nie istnieje”¹⁹.

¹⁸ <https://bialystok.tvp.pl/83078395/konferencja-dziecko-w-historii-miedzy-godnoscia-a-zniewoleniem>, [dostęp: 10.03.2025].

¹⁹ G. Michalski, *O zachowaniu pamięci historycznej pierwszej połowy XX wieku. Wprowadzenie do rozważań o przeszłości oświaty*, „Nauki o Wychowaniu” 2020, nr 2/11, s. 10.

Fot. 1. Otwarcie wystawy „Kobietom, dzieciom, społeczeństwu. Inicjatywy Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Polsce między wojnami”, 18 kwietnia 2024 roku. Na fotografii Agnieszka Suplicka – kuratorka wystawy.

Źródło: Zbiory autorki.

Fot. 2. Fragment wystawy „Kobietom, dzieciom, społeczeństwu. Inicjatywy Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Polsce między wojnami”, prezentowana na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

Źródło: Zbiory autorki.